

Valdar Parve: „Koolikorraldus on haridusega tihedas seoses nagu lüpsik piimaga. Kuid lüpsik ei ole toiduaine, vaid selle saamise, jaotamise ja laiali- või kokkukande instrument, mis võib eksisteerida oma sisust lahus.“

Koolikorraldusreform toob kaasa kultuuritriivi

Valdar Parve
Filosoofiadotsent ja arst

Kui üldhariduskool suudab tõesti teostada individualiseeritud õppekava apologetide unistuse ning varustada igähe, kes seda vaid soovib, just tema jaoks koostatud õpikavaga, vähendab see lõpptulemusena niigi vähe solidaarse ühiskonna sidusust.

Eesti haridussüsteemi juhtvisikud on leidnud, et koolivõrgu ümberkorraldamine ja kärpimine, põhikoolide ja gümnaasiumide eraldamine, gümnaasiumi ja ametikooli lähendamine, venekeelses kooli eesti keele seemikute istutamine kuni vene kooli eestikeelseks muutmiseni – need *koolikorralduse* asjad on arutamiseks, sest on väärt teostamist. Neil teemadel on deklaratsioonide kõrvale esitatud ka arutlevat õigustamist. Gümnaasiumiõpilased pidavat nii viidama keskmiselt parematele õpitulemustele kui seni, ametikoolidesse suunatavate tööturuväärtus aga pidavat kasvama varasemast hulga jõudsamalt. Neid kahte eesmärki – gümnaasiumiõpilaste paremad õpitulemused ja ametikooliõppurite kõrgem tööturuväärtus – arutleva analüüsiga õigustatud veel ei ole. Ennustatav tulemus on, et kui koolikorralduse muutmine reformib õpetajaskonda ja õpilaskonda vähem võimeka

osa elimineerimise teel, siis kooli alles jäänud rühmade haridustase tõuseb.

Et koolikorraldajad on nõus koolikorraldust muutma, ei tähenda üksmeelt selles, mis küsimus on esmatähtis lahendada ja millised lahendused on teisesed. Koolikorraldusest on tehtud poliitika, mis tähendab, et vastused ekspertteadmise pinnalt ei teki enne, kui poliitilise tahtega on otsustatud, millistele küsimustele eksperdid peavad vastama ja millistele mitte. Tuues analoogia kohtupsühholoogia ja -psühhiaatria praktikast: kohtunik küsib eksperdilt, kas ekspertiisilune on suuteline karistust kandma. Küsimusel on seaduse jõud ning ekspert ei tohi seda „karuselt“ (ingl *k fuzzy, contested concept*) esitatud küsimust vastamata jätta. Raskus on selles, et ei inimesel, kes pole varem karistust kandnud, ega isegi sellel, kes on juba vangis istunud, pole mingit spetsiifilist võimet, mida ekspert saab identifitseeri-

da „karistuse kandmise võimena“, veel vähem seda mõõta. Loomulikult kukub karuse mõistega küsimuse vastus välja sama „karune“. Hariduskorralduse eksperdid annavad haridusministri kava kõlblikkuse kohta esitatavaile küsimustele „karuse“ õigustuse.

Poliitiliste küsimuste filosoofia

Sotsiaalteadlaste maailmas tavatsetakse viidata Benjamin Barberi küsimusele aastast 1988, mille ta on sõnastanud iseloomustamaks poliitikat: „Mida peame tegema, kui meil – soovides olla mõistlikud – on vaja teha midagi, mis mõjutab meid kõiki; ent me ei nõustu omavahel ei eesmärkides ega vahendites ning meil puudub sõltumatu alus oma erinevuste vahel otsustamiseks?“

„Barberi küsimus“ osutab, et koolikorralduse muutmise nagu ka suvalise muu poliitilise küsimuse lahendamisel ei otsi-

ta vastust sellele, mis on konkreetsetes olukorras tõde või mis „sotsiaalne õiglus”. See küsimus markeerib vajadust käituda mõistlikult ja seda ka ebakindlas olukorras, kus mõistuspärane tegutsemine võib tuua kaasa hüve, ent ka krahh pole välistatud. Mis vahe on mõistuspärasel ja mõistlikul? Üks näide – linnapargis elunev rebane jääb marutõppe. Tema jälitamine nii soomuki kui ka jahikoeraga on mõistuspärane, ent kumbki viis ei ole mõistlik. (Mõistliku ja mõistuspärase ehk ratsionaalse eristamise ning administratiivsete, poliitiliste, moraalse ja filosoofiliste küsimuste eristamise oskuse võlgnen koostööle professor Eero Loonega 1995. aastal.) Oletan, et koolikorralduse muutmise mõistlik poliitiline lahendus vormistatakse lõpuks mõistuspäraselt, mis tähendab, et see tuletatakse (aksio)loogiliselt mingist kesksest väärtusest, milles parteid kokku lepivad. Aga mis on see väärtus?

Kui keskses väärtuses kokkuleppimise järel muudetakse leping seaduseks, lakkab poliitiline koolikorraldusreform ja jätkub administratiivne (arvamusliidrid Lauri Leesi ja Marju Lauristin on juba andnud ministri poliitilisele ettepanekule administratiivseid hinnanguid). Pole siiski kindel, et koolikorralduse reformimise poliitiline aspekt lahendatakse edukalt. Isegi demokraatlike valimistega tipnev protsess ei pruugi siin anda mõistlikku lahendust, kui valitsuse moodustavad kaks parteid, kel kesksed väärtused kattuvad enamikus küsimustes, aga mitte koolikorralduse väärtusaluses. Sel juhul ei pruugi poliitilise küsimuse lahendust üldse tekkida ja koolid jäävad hääbuma nagu seni ning neid suletakse administratiivsete aktidega nagu seni.

Praktiline näide on võtta Eesti riigi alkoholi poliitikast. Viisteist aastat järjest on valitsuskoalitsiooni moodustanud erakonnad, kelle põhiseisukohad alkoholi(smi)sse suhtumises ei ühti. Ükski valitsus pole saanud ainsatki pöördelise sammu ette võtta, ehkki on silmanähtav, et pooltel juhtudel on abirahal vegeteerimine töövõimekaotuse tõttu lähtunud joomatõvest. Valitsuspartidele on olnud kõrgem väärtus, et alkohol oleks odav ja seda ostetaks palju; madalam väärtus on olnud, et alkoholi joodaks vähe. Seetõttu pole alkohol olnud palga suhtes eales nii odav kui 2008. suvel,

mil keskmise pensioni saaja võis endale lubada poole pensioni eest iga päev pudeli kanget alkoholi.

Koolikorralduse muutmise õigustamise senine loogika

Millist õigustamise malli võib minister pruukida? „Tahan, et Eesti gümnaasium oleks põhikoolist lahus, sest nii on parem.” See on fundamentistlik õigustus. Mõnes poliitilises süsteemis kõlbab see ka poliitiliseks õigustuseks, kuid demokraatias ei kannu „mina tahan!” õigustusena välja.

„Tahan, et Eesti gümnaasium oleks põhikoolist lahus, sest see on minule õige ja hea.” See mall ei kuulu üldse poliitilisse õigustamisse. Ta on kõlbmatu demokraatias, sest pole suunatud teistsuguste vaadetele poliitikule.

„Tahan, et Eesti gümnaasium oleks põhikoolist lahus, sest see on teistele õige ja hea.”

„Teised tahavad, et Eesti gümnaasium oleks põhikoolist lahus, sest nii on õige ja hea.”

Ka kolmas ja neljas mall ei päde üldjuhul poliitilistena. Olenevalt teiste arvukusest võib sellisest „tahtest” mõnikord siiski piisata poliitiliseks õigustamiseks. Komistuskiviks selle malli järgimisel on, et haritud inimesed saavad üllatavalt hästi aru, et seda välja hõikav minister väidab ühtlasi, et tema tunneb „teistest” paremini, mis on õige ja hea „teistele”.

Praeguse koolikorralduse reformimise ideed on õigustatud umbes nii: koolide administreerimise praktikat on vaja muuta; koolide administreerimise eeskirju tuleb otsustavalt muuta poliitilise otsusega. Mis üheskoos toovad ühtlasi kaasa hariduse muutuse paremuse suunas – administratiivselt tekitatava suurema õpilaste arvuga ja spetsialiseerituma gümnaasiumi aineõpetaja ei killusta end töökoormuse ning palga pärast 7. ja 12. klassi õpetamismetoodikate vahel; tõusevad nii spetsialiseerituma õpetaja metoodiline meisterlikkus kui ka tema sissetulek. See kokku suurendab õpetajaks soovijate hulka ja nende erialast kvaliteeti, mis omakorda mõjub soodsalt haridusele. See on nähtavasti õige.

Nagu eespool toonitatud, vastatakse poliitilise otsusega (ja hääletamisega) küsimusi, mis ei uuri, mis on tõde või

mis on „sotsiaalne õiglus”, vaid avavad sõlme läbilõikamise teel. Taunimata niisugust lahendusvõtet, juhni vaid tähelepanu selle iseärasustele. Olles öelnud A, võib tekkida vajadus ütelda ka B. Platon laseb „Sümposionis” Sokratesel esmalt rääkida, kuidas ta kavatseb oma kõnet pidada, ja alles seejärel asuda tal asja juurde. Järgnenud 96 inimpõlvkonda haritlasi on lugenud „Sümposiooni”. Selle sisu moodustab nende teadmiste ühisosa, mille üle üldiselt ei vaielda, ehkki seda ei saa sobitada 20. ja 21. sajandi teaduslikku maailmapilti. Ükskõik milliste vaidlejate kokkuleppimine algab sellest, et leitakse teema, milles pooled lausuvad ühtemoodi „jah-jah” või „ei-ei”. Seda ala laiendatakse samm-sammult. Koolikorralduse muutmisel on esmajoonel vaja leida Eesti „Sümposion”, milles enamik hariduspoliitikuide ning praeguseid ja potentsiaalseid koolidirektoreid on üksmeelel.

Individualistlikkuse eeldus

Eesti ühiskonnast tavatsetakse esseistlikult kirjutada kui individualismist pakatavast ja mitteküllaldaselt solidaarsest, seda teevad isegi akadeemilised sotsioloogid ja psühholoogid. Kas individualismiväitel on ka faktilist sisu, saab vastata vaid teoreetiliselt. Hariduskorraldajad ministrini välja on aastaid rääkinud kavadeid individualiseerida gümnaasiumiõpingud kui realiseeritavast ja progressiivsest nähtusest. Kui riigi, linna või valla üldhariduskooli viib ellu individualiseeritud õpingukava apologetide luulja idee varustada iga õppur, kes vaid soovib, just tema kalduvustele kohase õpingukavaga, väheneb üldhariduskoolis seda laadi ühtivate teadmiste osa, millele viitasin „Sümposiooni” näites. Järeldan, et sellega koos vähendab kool praegusega võrreldes ühiskonna sidusust, sest Eesti ulatuses väheneb sellise vaimse baasi osa, milles haritud inimeste teadmised, sealhulgas neisse indoktrineeritud väärtushoiakud, ühte langetavad. Igaühe oletatavate eriliste annete avardamise ja avaldamise ettekäändel nuumataks individuaalõpingukava kaudu Eesti ühiskonda täiendavate individualismiportsudega. Hariduskorraldajad peavad suutma mõistlikult arutledes vastata, kas see muutus on hea, neutraalne või halb.

Kui suurim võimalik arv inimesi saab

ligikaudu ühesuguse hariduse, muudetakse nende maailmavaade sarnaseks selles, mis puudutab väärtusi ajaloos, kunstis ja kirjanduses ning sellega koos eetikas, samuti poliitika tajumises ja hindamises teoreetiliste põhimõtete alusel. Gümnaasiumis lähendatakse nende vaated loodushoiule ja keskkonnale ning seotakse need teaduslike ja ajalooliste lähtekohtadega. Gümnaasium annab neile näiteks ka matemaatika, mida Eesti majandusjuhid, tehnikaülikooli professorid ning isegi riigikogu akadeemikust esimees kirjeldavad eeskätt kui instrumentaalset: matemaatikat olla vaja, sest selle toel saavat rohkem insehnerere. Loomuldasa aga õpitakse ja õpetatakse matemaatikat pigem vaimse „korraarmastuse” taseme tõstmiseks. Korraarmastuse taset saab matemaatika asemel kergitada ka ladina keele grammatikat õppides, sajandeid on just seda praktiseeritud. Vaimse korraarmastuse väärtus peitub temas endas. See ka matemaatika väärtus.

Matemaatika õppimisel on niisiis haridusfunktsioon, mis väljendub selles, et haritud inimene struktureerib oma elukeskkonda mõistusparasemalt, mille tulemusel suudab keskmine matemaatik õppinud inimene (ka keskmine ladina grammatikat või filosoofiat õppinu) elus midagi enamata ära teha kui mitteõppinu. See, et matemaatika rikkalikumalt aluselt on inseneriks õppida kergem kui õppida ühel ja samal ajal matemaatikat ning õppida inseneriks, on matemaatikaõpetuse instrumentaalne funktsioon. Üks tähelepanek: kui õppuril ei ole spetsiifilist õpivilumushäiret, tal on motiiv ja intellekt seda võimaldab, õpib ta ülikooli ettevalmistuskursusel poole aastaga ära kogu selle matemaatika, mis varasemal viiel aastal koolis õppimata on jäänud.

Individualistlikkuse eeldus ja põhitasandharidus

Üldhariduskooli ja üleriigilise õppekava mõte on olla ühtne ning lähendada omavahel ka psüühiliselt väga erinevatest perekondadest ja erineval varanduslikul järjel kodudest tulevaid õpilasi. Pakkuda nõrgaandelisematele võimalust olla õpinguis kõrge intelligentsuskvootsiendiga (*IQ*) õppurite kõrval ja saada (kas või veidigi) aru, mille pooldest nemad võimalikest erinevad ning mida on vaja

selle ebasoodsa erinevuse vähendamiseks või maskeerimiseks teha, et jõuda ühiskondlikus tööjaotuses soodsamale lähtekohale. Selline indoktrineerimisfunktsioon oli ka Nõukogude-aegsel koolil – ehkki teistsuguse üleriigilise politiseeritud rõhuasetusega, toimis unifiitseeritud alg- ja keskastme kooliharidus siiski kodust pärit erinevuste tasalülitamise alameesmärgiga.

Koolihariduse eesmärgid loomulikult muutuvad. Kuid ei tasu kiirustada võtmast koolilt ja hariduselt pluralistlikus (ja oma segasuse tõttu väsitavas) ühiskonnasuhete virvarris ülesannet anda õpilastele paljusid *ühtelangevaid* teoreetilisi teadmisi, praktilisi kombeid, moraali-eeskirju, kasulikke müüte – laiemalt: *ühtelangevat sõna-* ning mõistevara. Diversiteedi sellesse korda toob õpetaja isiksus.

Esitatud vaatekohast peabki üldhariduskooli ja seal pakutava hariduse tulemuslikkuse näitajaks olema isiksuse omapära vähe arvestav testimiseksam. Nii on riigieksami süsteem täiesti sobiv (kusjuures nn küpsuskirjand on selle süsteemi kõige vähem sobiv element).

Kui läheb ministri praeguse kava järgi, muudetakse gümnaasium ülikooli allastmeks, mis ei tööta kuigi suure liiaga. Umbes ühesugust haridusõpet ja indoktrinatsiooni saava kohordi arvukus väheneb hüppeliselt. Õppur, kes sunnitakse juba enne gümnaasiumiikka jõudmist ülikooli peateelt maha keerama, saab gümnaasistiga võrreldes teistsuguse hariduse (*education, Bildung, bildning*), teistsuguse väljaõppe (*training, Ausbildung, utbildning*) ja teistsuguse indoktrinatsiooni. Sellega moodustab ta (st minister reformiga ees ja õppur järel) Eestis uue, teistsuguse ning nüüdsest suurema ja gümnaasiumilõpetajate omast erineva lokaalse kultuuri. (Käsitan siin „kultuure” sotsioloogiliselt, nagu umbes ühesuguseid praktikaid harrastavate inimeste rühmi. Tants, laul, Kalevipoeg ja tikkimine kuuluvad kultuuri alles seejärel, kui on olemas kultuuri põhiosis – hulk omavahel sarnanevaid inimesi. Kultuurisarnasust ei tule otsida rassist ja etnilisest tagapõhjast (eestlane või venelane), nagu Eestis tavatsetakse, vaid sellest, mida ta räägib ja teeb teistega ühesuguselt. Ajalehtedes, teleekraanil ja foorumitel meile eteldud koolireformi kava on Eesti noorema põlvkonna kul-

tuurilise teisendamise kava, millega luuakse senisest ahtam gümnaasiumiharitlaste kultuur ning laiendatakse nimpalt haritud, kuid oletatavasti rohkema väljaõppega (*training’uga*) noorraha-va kultuuri.

Lõpptees

Alates 1960. aastatest, mil bakalaureuseaste ja kolledž tehti rikastes läänemaades peaaegu igaühele kättesaadavaks, on sotsiaalia ja *humaniora* „massikõrgharidusel” olnud lihtne põhjus, mida ei tavatseta arutamiseks välja panna: hoida suuri noortehulki liiga vara tööturule tulemast ning liitumast revolutsiooniliste ja rahulolematute töötatöölistega. Las tudeerivad sotsiaalteadusi, see ei maksa hambaarstiõppe ja inseneriõppega võrreldes peaaegu midagi. Hingeliselt püsimatud noored (neid on rohkem, kui suudavad arvata asjasse pühendamatud) saavad täiendavat aega vaimseks ja emotsionaalseks küpsemiseks. Psühholoogist taksojuht ja hispaania filoloogist tivoliteenindaja tagavad kõrgema ühiskondliku julgeoleku taseme kui 18-aastane ilmaratta- või autojuht või piiramatult vaba ajaga töötatööline. Põhjendus, et kui gümnaasiumi ei pääse enam igaüks, vaid sinna saavad üksnes ülikooli sobivad õppurid, siirduvad ülejäänud tootmist ja teenindamist õpetavatesse ametikoolidesse, tuues kaasa Eesti majanduse enneolematud võimalused, on lihtsalt naiivne – olenemata sellest, kui kõrgel ühiskonnahierarhias selle usu kuulutaja asub.

Gümnaasiume tuleb tihendada, koondades neisse rohkem ühe ja sama vanuseastme õppureid ja õpetajaid. Tekitada seega gümnaasiumidevaheline konkurents ja õpetajate konkurents – aga samuti õppurite väljalangus! Tegelik konkurentsi loomine on asi, milleks tuleb märkimisväärselt suur osa gümnaasiume kinni panna ja jätta suvine järeleõpe halastamatult õppuri enda hooleks. Kuid gümnaasiumi tohtigu sisse astuda igaüks.